

tojamos trečiaja (iš čia "getrai") ir ketvirtąją LKŽ reikšmėmis, plg. Daukanto žodyno *Pólkamasze, pùsaukles* (T. 2. P. 474) — pranc. *demiguêtres; Nagolenica, aukle. arba karejwio czebatas* (T. 2. P. 22) — pranc. *cuissard* "antšlaunis, koją dengianti šarvo dalis"); taip pat Daukanto "Būdo" sakinį *wytóro sau stajbius wilnonomis teįpat joudomis aukliemis nu kólkszniû lig pat kèliû* (P. 40). Galima palyginti ir su įrašu, esančiu Daukanto pastabose dėl F. Nesselmanno (Nesselmann) žodyno. *Aukle, pl. aukles f.* (Lietuvių kalbotyros klausimai, 1961. T. 4. P. 313), kur S. Daukantas koregavo tik Nesselmanno pateiktą formą *Auklys*, bet reikšmės netaisė, o reikšmę Nesselmannas nurodęs tokią: *blau und schwarz gestreifte wollene Bänder, welche die Frauen statt der Strümpfe um ihre Waden wickeln* "mėlynai ir juodai dryžuotos juostos, kurias moterys vietoj kojinių vyniojasi sau apie blauzdas".

Tad Daukanto *auklėms* nederėtų teikti reikšmės "batai".

ETIMOLOGINIS LATVIŲ KALBOS ŽODYNAS

1992 metais Rygos leidykla "Avots" išleido Konstantino Karulio parengtą dviejų tomy latvių kalbos etimologinį žodyną (Latviešu etimoloģijas vārdnīca. I. A-O. II. P-Ž. Rīga "Avots"). Žodyno mokslinis redaktorius Sankt Peterburgo kalbininkas Nikolajus Andrejevas. Recenzantai vilnietis Simas Karaliūnas ir maskvietis Vladimiras Toporovas. Veikalas, be kita ko, 1993 metais Rygoje buvo apgintas ir kaip habilituoto daktaro disertacija.

Suprantama, tai neeilinis baltų kalbotyros įvykis: tokio veikalo jau seniai laukė ne tik latvių, bet ir lietuvių kalbininkai, o apskritai ir kitų šalių baltistai. Ligi šiol pats geriausias latvių etimologijų šaltinis buvo Janio Endzelyno pastabos Karlio Miülenbacho latvių kalbos žodyne ir šio žodyno papildymuose (Latviešu valodas vārdnīca. Red., pap., turpinājis J. Endzelins. I–IV. Rīga, 1923–1932; Endzelins J., Hauzenberga E. Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai. I–II. Rīga, 1934–1946). Trumpą latvių kalbos etimologinį žodynėlį buvo išleidęs Nikolajus Lapinis (Latviešu vārdu etimoloģija. I–III. Rīga, 1967–1975). Yra žinių, jog XIX a. aštuntajame dešimtmetyje etimologinį latvių kalbos žodyną rengėsi rašyti ir pirmosios mokslinės latvių kalbos gramatikos autorius, vokiečių kilmės latvių kalbininkas, Duobelės pastorius Augustas Bylenšteinas (Bielenstein, 1827–1907). Prieš Antrąjį pasaulinį karą žymus latvių leidėjas Ansis Gulbis buvo pasiryžęs leisti etimologinį žodyną. Šiam darbui atlikti J. Endzelynas buvo net rekomendavęs kalbininką Žaną Graudą (1896–1971). Pastaraisiais dešimtmečiais latvių etimologijos srityje gal sėkmingiausiai darbavosi Rygos ir Getingeno universitetų auklėtinis, vėliau dėstęs Švedijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose Benjaminas Jėgeris (Jēgers). Tačiau šis kalbininkas, duoną daugiausia pelnęs iš germanistikos, atsidėti vien latvių kalbos etimologijos studijoms, gaila, neturėjo sąlygų. Suprantama, ypač gera atrama rašančiam latvių kalbos etimologinį žodyną yra ir E. Fraenkeliio "Lietuvių kalbos etimologinis žodynas" (Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg-Göttingen, 1955–1965).

Žmonėms, mažiau susipažinusiems su latvių kultūra, tam tikrą nuostabą

gali kelti čia anotuojamo žodyno autoriaus asmenybė. Konstantinas Karulis (g. 1915 m.) 1932–1942 m. Latvijos universitete studijavo teisę. Jau nuo 1931 m. spausdino straipsnius populiariuose ano meto latvių laikraščiuose bei žurnaluose. Ne taip seniai latvių spaudoje skaitėme jo, kaip latvių žurnalisto, įdomius atsiminimus apie Berlyno politinio gyvenimo sukurius Antrojo pasaulinio karo išvakarėse. 1934 m. K. Karulis jau išleido savo pirmąją knygą. Antrojo pasaulinio karo metu mokytojavo. 1944 m. buvo mobilizuotas į garsųjį Latvių legioną. 1945–1947 metus praleido Tolimuosiuose Rytuose... Grįžęs į Rygą, baigė Latvijos universiteto teisės fakultetą. Mokslų akademijoje dirbo juriskonsultu. Įvairiuose kursuose dėstė stenografiją. 1957–1964 m. darbavosi Latvijos Mokslų akademijos Kalbos ir literatūros institute. 1959 m. iš latvių stenografijos istorijos apgynė kandidatinę disertaciją. 1964–1975 m. dirbo Latvijos Mokslų akademijos Fundamentaliojoje bibliotekoje. Išleido keletą knygų, iš kurių ypač minėtinos "Latvių knyga šimtmečių raidoje" (Latviešu grāmata gadsimtu gaitā. Rīga, 1967), "Janis Reiteris ir jo vertimas" (Jānis Reiters un viņa tulkojums. Rīga, 1986). Drauge su kitais parengė bendrinės latvių kalbos žodyną (Latviešu valodas vārdnīca. Rīga, 1987). Daug rašė latvių kalbos istorijos, stenografijos, bibliografijos klausimais, paskelbė lingvistikos darbų recenzijų. Tačiau pastaruosius kelis dešimtmečius daugiausia laiko skyrė savo etimologinio žodyno rengimui. Iš tikrųjų turbūt keistoka, jog šiais siauros specializacijos laikais teisininkas ir žurnalistas ryžosi tokiam darbui. Beje, šiuo atveju galėtume priminti, jog vieno išsamiausių anglų kalbos etimologinio žodyno (A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. I–II. Amsterdam. London. New York, 1966–1967) autorius Ernestas Kleinas taip pat yra ne germanistas, bet semitų kalbų ir literatūros specialistas, žymus žydų dvasininkas.

Suprantama, vertinant bet kurį darbą pirmiausia reikia žiūrėti, ne kas jį parašė, o kaip jis parašytas. Tikėkimės, jog detaliai K. Karulio žodyną įvertins latvių kalbininkai. Tačiau lietuvių kalbos, ypač jos istorijos, specialistams šis veikalas yra taip pat labai naudingas. Pirmiausia čia yra perteikta ir kritiškai įvertinta, kas iki šiol buvo pasiekta šioje baltų kalbotyros srityje. Stiprioji šio veikalo pusė galbūt yra žodžių istorija. Labai svarbu, jog šiame žodyne daugeliu atveju yra išaiškinta, kas vieną ar kitą latvių kalbos žodį sukūrė (ypač dažnai čia susiduriame su J. Alunamo, A. Kronvaldo pavardėmis), kur jis pirmą kartą pavartotas. Gausiai pateikiama ir etimologinė literatūra. Originalius savo aiškinimus K. Karulis žodyne pažymėjęs specialiu ženklu. Šie aiškinimai gali kelti abejonių. Tačiau etimologija yra ta kalbotyros sritis, kur abejonių visada esti daug.

Žodyno gale yra išspausdinta taip pat plati studija "Indoeuropiečių kalbos ir etimologija", kurioje aptariamos tokios problemos, kaip: indoeuropiečių kalbų šeima, indoeuropiečių protėvynė, baltų ir slavų ryšiai, baltų proistorė, indoeuropiečių prokalbė, indoeuropiečių kalbų fonetinė sistema, jos pakitimai latvių kalboje, etimologijos uždaviniai ir metodai, latvių kalbos etimologinių tyrinėjimų istorija ir kt. Šia studija autorius norėjo, matyt, padaryti savo veiklą labiau prieinamą ne tik kalbininkams, bet ir šiaip didesniai skaitytojų būriui, žmonėms, kurie bent kiek domisi savo gimtąja kalba.

Konstantino Karulio veikalas yra pirmas latvių kalbos etimologinis žody-

nas, kuris daugeliu atvejų yra įdomus bei naudingas ir lietuvių kalbos tyrinėtojams. Juk jis apibendrina daugelio dešimtmečių latvių kalbos leksikos tyrinėjimus, net ir šio žodyno trūkumai ar klaidos bus akstinas tolesniems tyrinėjimams.

Algirdas Sabaliauskas

LATVIŲ KALBOTYROS VEIKALAI AUSTRALIJOJE

Fennell T. G. *The First Latvian Grammar J. G. Rehehusen's "Manuductio ad linguam lettonicam..."*. A fac-simile Text with annotated translation and commentary. Latvian Tertiary Committee. Melbourne 1982. — 369 p. *Seventeenth Century Latvian Grammatical Fragments*. Text, Translation and Commentary. Latvian Tertiary Committee. Melbourne 1982. — 322 p. *Georg Dreszell's Gantz kurtze Anleitung zur Lettischen Sprache*. Text, Translation, Commentary, Concordance. Latvian Tertiary Committee. Melbourne 1984. — 452 p.

Australų kalbininkas Trevoras G. Fennellas, vaikystėje bendraudamas su latvių emigrantų vaikais, tikriausiai niekada nepagalvojo, jog ši mokyklos suolo draugystė, pirmosios aktyvios latvių kalbos pamokos nulems jo kaip būsimojo mokslininko karjerą. Turbūt galima teigti, jog per visą latvių kalbotyros istoriją nerasime nė vieno kitos šalies kalbininko, kuris būtų tiek pasidarbavęs latvistikos baruose, kaip T. G. Fennellas. Pakanka prisiminti jo drauge su Latvijos emigrantu Henriku Gelsenu parengtą trijų tomų latvių kalbos vadovėlį *"A Grammar of Modern Latvian"* (Vol. 1–3, The Hague-Paris-New York, 1980. 1370 p.)¹, daugybę straipsnių latvių kalbos istorijos klausimais. Tačiau ypač daug latvių kalbotyrai T. G. Fennellas nusipelnė publikuodamas ir tyrinėdamas senuosius latvių kalbos paminklus. Su trimis tokiomis publikacijomis čia ir norėtusi supažindinti.

Pirmojoje knygoje publikuojama pirmoji 1644 metais paskelbta latvių kalbos gramatika — Johano Georgo Rehehuseno *"Manuductio ad linguam lettonicam"*, kuri, anot T. G. Fennello, "nepaisant visokeriopų trūkumų, yra labai įdomi mokslininkams, besidomintiems latvių kalbos gramatinės teorijos geneze ir evoliucija". Ši publikacija yra labai svarbi, nes iki šiol yra žinomas išlikęs tik vienas originalo egzempliorius, saugomas Upsalos universiteto bibliotekoje. Tiesa, 1901 metais Augustas Bylenšteinas šią gramatiką išleido. Tačiau parengė ją iš atitinkamų nuorašų ir, žinoma, negalėjo išvengti tam tikrų trūkumų. Šį kartą skelbiamas faksimilinis gramatikos tekstas greta su anglišku vertimu. Toliau eina labai išsamūs komentarai, visų latviškų žodžių registras. Antraštiniai žodžiai jame pateikiami dabartine latvių rašyba (vardažodžių vardininkų, veiksmažodžių bendraties formos). Jie taip pat išversti į anglų kalbą, suregistruotos jų formos (pateikiama originalo rašyba). Toks registras kada nors labai pravertis būsiesiems istorinio latvių kalbos žodyno

¹ Plg. B l i n k e n a A. Latviešu gramatika cittautiešu skatījumā. — *ZA Vēstis*, 1982, 4. P. 135–137; S c h m a l s t i e g W. R. (Rec.) — *General Linguistics*, 1982. V. 22, No. 2. P. 139–142.